

УДК 323.23

**ДИНАМІКА ОБРАЗУ КРАЇНИ В ПРЕЗИДЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЩОРІЧНИХ ПОСЛАНЬ ПРЕЗИДЕНТА РФ)****Богінська Ірина**

Конструктивістська парадигма в теорії міжнародних відносин дозволяє досліджувати взаємовідносини держав з врахуванням уявлень акторів про самих себе та інших учасників міжнародних відносин. Для розуміння особливостей поведінки суб'єкта політики на міжнародній арені вагоме значення має його політична ідентичність, яку фіксує «внутрішній» образ країни. Аналіз офіційного політичного дискурсу дозволяє простежити динаміку цього образу та співвіднести його з уявленнями, поширеними в масовій свідомості громадян.

Серед джерел, що містять «кремлівський» дискурс з питання «що таке Росія?», слід звернути увагу на щорічні Послання Президента РФ Федеральним Зборам, практика яких була започаткована ще в 1994 р. За цей час президенти 22 рази виступали з цими текстами. Контент-аналіз президентських текстів дозволив зафіксувати базові характеристики образу Росії і як «держави росіян», і як міжнародного актора (зовнішній аспект образу). Офіційний дискурс не є конструктом того образу країни, який просуває російська влада. Він повсякчас підлаштовується під міфологеми та ідеологеми, що існують у масовій свідомості росіян.

Ключові слова: образ країни, ідентичність, зовнішня політика, президент, Російська Федерація, Федеральні Збори.

«Образ країни» стає дедалі більш вагомою змінною (поряд з традиційними чинниками) в дослідженні міжнародних відносин. Нерідко сконструйований образ виявляється важливішим для побудови міждержавних відносин, ніж об'єктивні характеристики держав. Адже він включає в себе уявлення суб'єкту і про самого себе, і про інших учасників міжнародних відносин. Недостатньо чітке визначення в офіційному політичному дискурсі образу країни часто компенсується акцентуванням на конструюванні «образу ворога», який стає умовою солідарності членів цієї спільноти, визначає «зовнішні кордони» колективної політичної ідентичності.

Дослідження образу держави, зафіксованого в офіційному політичному дискурсі, сприяє розумінню інструментів репрезентації внутрішньо та зовнішньо-

політичних проблем в процесі ухвалення політичних рішень та відповідно поведінки актора на міжнародній арені.

Після 25 років існування в статусі самостійного суб'єкта міжнародного права Росія залишається «незбагненою державою». Її сприйняття зовнішнім світом досить неоднозначне. Так, американський політикум розглядає РФ як державу, яка намагається виступати не в своїй ваговій категорії. Він впевнений, що російсько-американські відносини вже ніколи не визначатимуть міжнародну обстановку тією мірою, якою відносини між СРСР та США визначали її за часів «холодної війни». Росія, на відміну від СРСР, вже не буде перебувати в центрі американської зовнішньої політики та виступати тією призмою, через яку Сполучені Штати розглядають всі інші важливі зовнішньополітичні питання [7]. Сприйняття РФ американським політичним класом влучно сформулював російський експерт Д. Тренін: «Для США Россия – забіяка, терроризирующий свой околоток» [32]. Зі Сходу ж вона уявляється країною-дисидентом, яка заперечує міжнародний порядок за домінування Сполучених Штатів. Невідповідність зовнішніх образів Росії обумовлює науковий інтерес до внутрішнього («офіційного») образу цієї держави.

У сучасній науці про міжнародні відносини вже склалося теоретичне підґрунтя, яке дозволяє досліджувати взаємовідносини держав з врахуванням уявлень акторів про самих себе та інших учасників міжнародних відносин. Йдеться про конструктивістську парадигму в теорії міжнародних відносин. Так, А. Вендт пропонує в ролі основних учасників міжнародних відносин розглядати «держави, наділені почуттям «Я», тобто держави, які характеризуються унікальною ідентичністю [3, 198]. Він визначає ідентичність держави як відносно стабільні, засновані на ролях очікування актора відносно самого себе. При цьому А. Вендт підкреслює, що формування ідентичності відбувається під час взаємодії з іншими учасниками міжнародних відносин. А. Л. Гудков виводить поняття «негативної ідентичності», що являє результат процесу, коли «спільнота конституюється відношенням до негативного чинника, чужого або ворожого, що стає умовою солідарності її членів, які усвідомлюють себе в рамках подібної значущої та цінною для них єдності, де вони протиставлені чужим» [8, 37].

У теорії соціального конструктивізму пізнання інших учасників міжнародних відносин пов'язано з поняттям «інтересу». Наявність у суб'єкта інтересу означає, що він буде намагатися встановити відносини з іншим актором, наприклад, у галузі безпеки або економічній сфері. Але, на думку Т. Хопфа, інтереси є похідними від ідентичності в тому сенсі, що «ідентичність суб'єкту містить в собі його інтереси» [2, 16]. Тобто не існує інтересів, побудованих ви-

нятково на економічних вигодах або забезпеченні безпеки. Інтереси завжди передбачають побудову відносин з певними, а не з іншими країнами.

І. Ю. Кисельов вважає, що уявлення держави про саму себе та про інших учасників міжнародних відносин має трикомпонентну структуру: національну ідентичність, статус та ролі. Отже, результатом процесу пізнання є конструювання образу держави, який відображає саме уявлення суб'єкту пізнання про національну ідентичність, статус і ролі країни, які не обов'язково співпадають з її об'єктивними характеристиками у названих сферах позиціювання [10–12].

Наявна теоретична база створила підґрунтя для проведення емпіричних досліджень. Так, Б. Дубіна дослідив значення «образу ворога» в національно-державній ідентичності Росії. Він дійшов висновку, що Захід в конструкції російського міфу не позначає ті або інші країни, а є синонімом кордонів власної ідентичності, які проведені «ззовні». Виявляється, що Росія – феномен похідний, який можна уявляти лише в негативній формі, в категоріях неприналежності Заходу [9].

«Загальноприйняті» уявлення про минуле як одну з головних конструкцій колективної ідентичності дослідила О. Малинова, яка вважає, що критикуючи минуле і відмовляючись розширити «оперативний» репертуар за рахунок переоцінки проблемних сторінок історії, російська владна еліта відтворює застарілий культурний алгоритм «розриву з традицією» [14]. Взаємозв'язок зовнішньої політики та національної ідентичності досліджено в роботі Ю. Муклюкової. Авторка впевнена, що почуття національної ідентичності залежить від відносин Росії із зовнішнім світом, а зміни в ідентичності впливають на її поведінку на міжнародній арені. Серед базових чинників, які формують російську ідентичність, вона називає православ'я, геополітичне розташування країни, ідею імперії [1].

Отже, дослідження образу держави спирається на солідне теоретичне підґрунтя. В фокусі уваги дослідників опинилося широке коло питань, пов'язаних з образами держави. Науковий інтерес до образу Росії пов'язаний передусім з намаганням зрозуміти поведінку цієї держави на міжнародній арені, спрогнозувати її реакцію на можливі зміни у зовнішньому середовищі.

Водночас недостатня увага приділяється пошуку інструментів впливу на процес підготовки і ухвалення зовнішньополітичних рішень. Одним з таких інструментів виступає образ держави, зафіксований в офіційному політичному дискурсі, оскільки містить в собі репрезентації проблем міжнародних відносин. Мета цієї статті полягає в аналізі моделі колективної ідентичності, яку просуває російська офіційна влада, та оцінці закладених у ній елементів на предмет сприйняття суспільством.

Основним джерелом дослідження динаміки внутрішнього образу Росії є щорічні Послання президента РФ Федеральним Зборам (ФЗ), програмні статті та виступи Б. М. Єльцина, В. В. Путіна та Д. А. Медведєва [5–6, 15, 17–27, 29]. Ці документи фіксують певні зміни в політичному курсі, мають програмний характер та є предметом публічного обговорення. Вони складають цілком самостійну групу текстів, однорідних за жанром, структурою та обсягом. Другу групу джерел складають дані соціологічних опитувань, які містять інформацію про поширені в масовій свідомості уявлення про Росію, зовнішній світ, загрози тощо, а також репрезентують ступінь підтримки росіянами офіційного політичного курсу держави [4, 16, 28, 30].

Конструювання цілісного образу країни неможливе без вирішення питання її національно-державної ідентичності. Розпад Радянського Союзу та перетворення РФ на суб'єкт міжнародного права поставили на порядку денному питання: чи є Росія правонаступницею та спадкоємицею СРСР або Російської імперії, або ж це цілком нова держава?

Вихідні позиції у формуванні цілісного образу Росії було визначено в інавгураційній промові першого президента РФ Б. М. Єльцина 10 липня 1991 р., коли він зазначив: «Росія піднімається з колін» [5]. У контексті його антикомуністичної риторики (чого вартий лише виступ російського президента в червні 1992 р. в американському конгресі, під час якого він зазначив, що комунізм в Росії пішов невідворотно [31]) цей вислів сприймається як заперечення радянського минулого, від якого слід звільнитися в найкоротший термін. У президентських текстах неодноразово зустрічається протиставлення сучасного образу «негативному минулому». Так, у Посланні ФБ РФ 1996 р. Б. М. Єльцин зазначив: «Ми довгі роки жили в нашій країні то як в осадній фортеці, то як в похідному таборі» [18]. А Д. А. Медведєв, наголошуючи на необхідності модернізації країни, констатував: «Радянський Союз, на жаль, так і залишився індустріально-сировинним гігантом та не витримав конкуренції з постіндустріальними суспільствами» [25]. Щоправда, третій російський президент несхвально висловлювався і стосовно 1990-х рр. У програмній статті «Росія, вперед!» він дещо скоригував образ країни: «Росія працює. Вона вже не та напівпаралізована напівдержава, якою була ще десять років тому» [15]. В ролі альтернативи радянському історичному проекту російська влада ще на початку 1990-х рр. спробувала використати не лише деструкцію, а й конструктивні проекти – «ідеали демократії», «ринкову економіку», «ліберальні реформи», «інтеграцію у спільноту розвинених країн» тощо. Однак, ці спроби виявилися невдалими, оскільки підміняли нове «національне надзавдання» засобами його вирішення [13, 18].

Консолідувати російське суспільство навколо антикомуністичної ідеї Б. М. Єльцину не вдалося. Соціологічне опитування, проведене в березні 1992 р.

Левада-центром, засвідчило, що 66 % респондентів шкодують за розпадом СРСР. У 1993 р. їхня кількість скоротилася до 63 %. Однак у 2000 р., за підсумками опитування того ж Левада-центру ця група респондентів збільшилася до 75 % [30]. (Цікаво, що на запитання Левада-центру в 2007 р. про причини розпаду СРСР 46 % респондентів поклало провину на тодішнє союзне та республіканське керівництво і лише 15 % назвали «повне вичерпання комуністичної ідеології», а 12 % – «відмову від керівної ролі КПРС»). До цього слід додати і настрої, поширені в частині тодішньої російської політичної еліти, яка згрупувалася навколо З'їзду народних депутатів. У квітні 1992 р. З'їзд тричі відмовлявся розглядати питання про ратифікацію Біловезьких угод та про виключення з тексту Конституції РРФСР згадки про Конституцію та закони СРСР, що надалі призвело до протистояння депутатів з президентом [4]. Відсутність консенсусу і в суспільстві, і серед політичної еліти з приводу майбутнього національного проекту зумовили дисбаланс компонентів образу Росії на користь зовнішньої самопрезентації. В центрі уваги офіційного політичного дискурсу опинилися питання міжнародного становища держави без прив'язки до стратегії її внутрішнього розвитку.

Ще за часів президентства Б. М. Єльцина стало очевидно, що свідченням зростання авторитету та посилення впливу держави він вважав її міжнародні позиції (а не, наприклад, зразковість вирішення проблем внутрішнього розвитку тощо). В Посланні 1996 р. президент вперше назвав Росію «великою країною» та правонаступницею СРСР на міжнародній арені [18]. У зверненні до парламенту наступного року він вжив поняття «велика держава» щодо Росії та Китаю, які згадувалися разом [19]. В 1999 р. Б. М. Єльцин вже говорив про «російський полюс» у багатополярному світі [20].

Його наступник В. В. Путін у Посланні Ф3 2002 р. назвав Росію «одним з найнадійніших гарантів міжнародної стабільності», маючи на увазі її роль у створенні антитерористичної коаліції після терактів 11 вересня 2001 р. [21]. Змістовним з огляду на подальше наповнення образу країни стало президентське Послання 2005 р. В ньому В. В. Путін погоджувався, що розпад СРСР хоча і був геополітичною катастрофою ХХ ст., втім застерігав від сприйняття пострадянського періоду в історії Росії як агонії радянської системи. На його думку, сучасна демократична Росія є продовженням російської державності, тобто водночас виступає спадкоємицею і Російської імперії, і Радянського Союзу [22]. Офіційне визнання цього факту дозволило російським президентам перетворити тезу про безперервність історичного розвитку, збереження державотворчої традиції та культурних надбань попередніх поколінь росіян на актив держави, що претендувала на самостійний зовнішньополітичний курс. Якщо Б. М. Єльцину Росія уявлялася країною з «нелегкою, але великою тисячоліт-

ньою історією», а Д. А. Медведев говорив не про державу, а про народ «з тисячолітньою історією, який освоїв та цивілізував величезну територію, створив неповторну культуру, потужний економічний і військовий потенціал, діє на міцній основі створених, вистражданих, перевірених віками цінностей та ідеалів», то В. В. Путін висловлювався з цього приводу досить відверто: «Росія – країна з більш ніж тисячолітньою історією, і практично завжди вона користувалася привілеєм проводити незалежну зовнішню політику» [18; 24; 6].

Результати соціологічних опитувань свідчать про те, що «самостійний зовнішньополітичний курс» відповідає очікуванням більше половини росіян. За даними Левада-центру, серед пріоритетів зовнішньої політики російського керівництва 56 % (березень 2007 р.) та 51 % (червень 2016 р.) респондентів назвали відновлення авторитету Росії як однієї з найвпливовіших країн світу, без голосу якої не вирішується жодне з найважливіших питань [16].

Другий російський президент спробував також сформулювати «місію» своєї країни. Спочатку, посилаючись на історичні зв'язки з колишніми республіками СРСР, він стверджував, що «цивілізаторська місія російської нації на євразійському континенті має бути продовжена» [22]. (У Посланні 2007 р. В. В. навіть окреслив ареал для реалізації цієї ідеї – «живий простір багатомільйонного «руського миру», який, звичайно, значно ширший за саму Росію» [23]). З часом «ідея месіанізму» була сформульована ним у ширшому контексті.

У Посланні Ф3 РФ 2013 р. російський очільник спростовував будь-які претензії з боку його країни на статус наддержави. Натомість йшлося про «лідерство» в міжнародних відносинах, якого буде домагатися Росія, захищаючи міжнародне право, повагу до національного суверенітету, самостійність та самобутність народів [26]. Російській підхід до «лідерства» не виходить поза межі концепції багатопольярного світу і скоріше за все свідчить про готовність Росії очолити рух країн, невдоволених односторонньою політикою США. Залишаючи без відповіді питання про існування запиту на стримування США в сучасному світі, російський президент не врахував, що концепт «лідерства» передбачає визнання цієї «місії» з боку інших суб'єктів політики, готовність підтримувати зусилля «лідера» в досягненні означеної мети, а не використовувати його можливості у власних інтересах.

Оскільки ціннісне підґрунтя російського «лідерства» в міжнародних відносинах, визначене російським президентом, навряд чи викликає заперечення з боку більшості країн світу, варто дослідити набір базових (первісних) характеристик, притаманних Росії, які виокремлюють її з-поміж інших держав.

Аналіз президентських текстів свідчить про невирішеність проблеми політичної (національно-державної) ідентичності Росії. Процес самопізнання досі

не завершено, а спроби президентів запропонувати якусь модель виглядають не досить переконливими. Наприклад, Б. М. Єльцин вважав однією з визначальних, притаманних Росії властивостей «спроможність долати труднощі» [18]. Д. А. Медведєв наголошував, що «такої багатосуб'єктної, багатонаціональної та багатоконфесійної федерації, як Росія, в світі більше не існує» [24]. А В. В. Путін звернув увагу «на такий суттєвий чинник, який багато в чому визначає роль та місце Росії в теперішніх та майбутніх міжнародних політичних та економічних розкладах, як величезна територія нашої держави» [29]. Для нього «Російська Федерація – найбільша держава з багатою ресурсною базою, якій немає рівних у світі» [29]. Інші названі в президентських тестах унікальні характеристики Росії так чи інакше пов'язані із зовнішнім світом. Так, президент Б. М. Єльцин згадував «унікальний євразійський статус», В. В. Путін спочатку наполягав, що «Росія – невід'ємна, органічна частина Великої Європи, широкої європейської цивілізації», а після оголошеного в 2013 р. «розвороту» до Тихого океану почав говорити про неї як про «тихоокеанську державу», яка «буде всебічно використовувати цей величезний потенціал» [29; 27].

Складнощі самосприйняття, відсутність зрозумілого національного проекту, на основі якого можна було б консолідувати суспільство, зумовили необхідність конструювання та підтримання «образу ворога». Таким значущим «іншим» для Росії ще в першій половині 1990-х рр. став колективний «Захід». При цьому в президентських текстах відсутня конкретизація «Заходу», а міститься лише вказівка на узагальненого партнера, який окреслює кордони російської ідентичності саме на підставі категорії неналежності до нього.

В Посланні 1994 р. Б. М. Єльцин стверджував, що «глобальна конфронтація залишилася у минулому», і у Росії «вперше за багато років немає воєнних супротивників» [17]. Він переконував у необхідності використати нові можливості співробітництва РФ з США у політичній, економічній, науково-технічній та інших галузях. У європейському напрямі перший президент планував взяти участь у будівництві Великої Європи – мирної, єдиної, демократичної [17]. В Посланні 1996 р. Б. М. Єльцин згадував США у зв'язку з відсутністю реальної воєнної загрози та спільної діяльності зі скорочення стратегічних озброєнь [18]. Президентська риторика зазнала змін вже наступного року, коли в аналогічному документі йшлося про «підтримання справді рівноправних відносин з провідними державами світу», про багатополосний світ, в якому «не повинно бути домінування якогось одного центру сили». І хоча Б. М. Єльцин не «називав імена», було зрозуміло, кого він мав на увазі.

Чи не єдиний випадок прямого звинувачення Заходу у зв'язку з «трагедією Цхінвалу» міститься в Посланні Д. А. Медведєва після російсько-грузинської війни [24]. Зазвичай російські президенти обережно ставилися до вислов-

лювань стосовно США, використовуючи для цього різні мовні засоби. Достатньо згадати метафору «вовка», яка в масовій свідомості асоціюється з підступністю, егоїзмом, безжалісністю: «Як то кажуть, «товариш вовк знає, кого з'їсти». Їсть – і нікого не слухає... Куди лише зникає весь пафос необхідності боротьби за права людини і демократію, коли мова заходить про необхідність реалізувати власні інтереси?» [23]. Висловлюючись чи то з приводу «повдвійних стандартів» у політиці партнерів, чи то за більшу демократичність міжнародної системи, російські президенти завжди підкреслювали, що Захід і Росія грають в одну гру, і закликали дотримуватися певних правил. Жодного разу констатація розбіжностей зі значимим «Іншим» не стосувалася ціннісних аспектів. Російські президенти неодноразово застерігали від небезпеки відновлення конфронтації або курсу на самоізоляцію країни: «Не ностальгія повинна визначати нашу зовнішню політику, а стратегічні довготермінові цілі модернізації Росії» [25]. Навіть в умовах дії санкційного режиму щодо Росії президент В. В. Путін демонструє примирну риторику: «Америка – велика держава. Сьогодні, мабуть, єдина супердержава. Ми це визнаємо. Ми хочемо і готові працювати зі Сполученими Штатами» [33].

Можна припустити, що суспільні настрої коливались разом з тональністю новин на федеральних каналах. Втім, дослідження Левада-центру свідчать, що у росіян сформувалося стійке упередження до Заходу. Причому складалися ці настрої поступово протягом 1990-х рр. та оформилися ще до приходу до влади В. В. Путіна [28]. Зростання негативних настанов щодо Заходу спостерігалось від середини 1990-х рр. Якщо в 1996 р. лише 6 % були готові назвати США ворогом, в 1999 р. – 19 % респондентів, то починаючи з 2008 р. Сполучені Штати посідають перше місце серед ворогів Росії (35 % респондентів). У 2014 р. ця частка сягнула рекордного рівня 65 %, в 2016 р. 46 % опитаних в списку ворогів ставлять на перше місце США разом з забороненим в Росії ІГЛІ. Вже в травні 1998 р. 75 % вважали, що Америка намагається ослабити Росію та перетворити її на сировинний придаток. Наразі схожі погляди висловлюють близько 80 %.

У 1990-ті рр. посилення антизахідних настроїв мало скоріше стихійний характер. У 2000-ті рр. ці настрої починають цілеспрямовано використовуватися російською владою для інтерпретації міжнародних подій і для виправдання російських зовнішньополітичних амбіцій як вимушеної відповіді на агресивні дії США та союзників по НАТО [28].

Таким чином, проблема формування колективної політичної ідентичності і, як наслідок, цілісного «внутрішнього» образу країни дотепер залишається не вирішеною. Впродовж останніх 25 років «кремлівський» дискурс в питанні «що таке Росія?» повсякчас підлаштовувався під міфологеми та ідеологеми, характерні для масової свідомості. Він не мав конструктивного значення, а

успішно використовував цей потенціал для консолідації суспільства. Російське політичне керівництво в основному проводило «серединну лінію» і в питаннях оцінки подій російської новітньої історії, і в пошуку «друзів» та «ворогів» на міжнародній арені, яка задовольняла певною мірою сподівання прибічників різних (часто протилежних) поглядів, однак не співпадала із жодним з них. Дотримання такої «серединної лінії» призвело до дисбалансу компонентів образу країни, в якому вочевидь переважають статусні та рольові характеристики, пов'язані з зовнішньою самопрезентацією Росії. Водночас залишається чимало питань з приводу її політичної ідентичності – соціального конструкту, який виникає в процесі політичної боротьби навколо підстав-класифікаторів, які вирізняють «Нас» від «Інших» і роблять членами одного політичного цілого. Російська влада поки не наважується розпочати широку громадську дискусію з цього приводу. Тому політичний режим, побудований водночас на наступництві та його запереченні, не може розв'язати конфлікт між минулим та сучасним і відповідно запропонувати спрямований у майбутнє образ країни. «Розмитість» образу країни та неспроможність (небажання) російського керівництва надати йому точні характеристики обумовило необхідність підтримання образу «ворога». Категорія «ворога» завжди мала місце в офіційному дискурсі, хоча час від часу акцент робився на більш чіткому визначенні саме образу зовнішнього ворога.

Незважаючи на те, що підтримання негативного образу Заходу може бути зручним для влади способом виправдання російської зовнішньої політики, прикриттям зовнішньополітичних амбіцій політичного керівництва, більш очевидним є намагання російської влади компенсувати у такий спосіб власні недоліки та огріхи в конструюванні позитивної ідентичності. Врешті-решт, образ Росії, промоутером якого виступає офіційна влада, виявляється прийнятним всім політичним та ідеологічним таборам, що дозволяє з тими або іншими застереженнями записувати російського президента у свої союзники. Питання полягає в тому, наскільки така стратегія є ефективною в довгостроковій перспективі.

Російський офіційний дискурс стосовно образу країни не є цілком автономним. Він чутливо реагує на динаміку репрезентації Росії Заходом. Навряд чи варто уявляти собі ставлення Заходу до Росії лише як раціональну реакцію на реальні конфлікти інтересів або періодичні спалахи русофобії як відповідь на об'єктивну загрозу з боку російської влади. Отже, перспективним напрямом дослідження надалі має стати «зовнішній» образ Росії, зафіксований в політичному дискурсі країн, для яких вона сама виступає значимим «Іншим».

Abstract

Constructivist approach to international politics has been gaining ground, emphasizing the role of shared ideas in shaping state behavior. The state identity is determined primarily by shared ideas rather than material forces, and that the identities and interests of purposive actors are constructed by these shared ideas rather than given by nature. The official political discourse has been tracing the dynamics of the image and correlate it with the ideas the mass consciousness.

The valued sources on the subject "What is Russia?" are annual Presidents' Missives to the Federal Assembly of the Russian Federation since 1994. The Presidents have addressed Missives 22 times yet. Content-analysis of the presidential texts has allowed to fix the basic characteristics of «the image of Russia» not only as "Russian state" but as an international actor (the external aspect of the image). The official discourse has been adapting to the myths and ideologies rooted in the mass consciousness of Russians.

Key words: *image of the country, identity, foreign policy, the president, Russian Federation, Federal Assembly*

Аннотация

Конструктивистская парадигма в теории международных отношений позволяет исследовать отношения между государствами с учетом представлений акторов о себе и других участниках международных отношений. Для понимания особенностей поведения субъекта политики на международной арене существенное значение имеет его политическая идентичность, которую фиксирует «внутренний» образ страны. Анализ официального политического дискурса позволяет проследить динамику этого образа и соотнести его с представлениями, укорененными в массовом сознании граждан.

Среди источников, содержащих «кремлевский» дискурс по вопросу «что такое Россия?», следует обратить внимание на ежегодные Послания президента РФ Федеральному Собранию, практика которых ведет свое начало с 1994 г. За это время президенты 22 раза выступали с данными текстами. Контент-анализ президентских текстов позволил зафиксировать базовые характеристики образа России и как «государства россиян», и как международного актора (внешний аспект образа). Официальный дискурс не имеет конструирующего значения в отношении того образа страны, который продвигается властью. Он подстраивается под мифологемы и идеологемы, существующие в массовом сознании россиян.

Ключевые слова: *образ страны, идентичность, внешняя политика, президент, Российская Федерация, Федеральное Собрание*

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Dina Moulioukova. Dialectic Relation between Foreign Policy and Russian National Identity [Електронний ресурс] / Miami-Florida European Union Center of Excellence. – Vol., No. 9. – June 2011.
2. Hopf T. Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Politics, Moscow, 1955 and 1999 / Ted Hopf. – Ithaca, New York: Cornell University Press, 2002. – P. 16.
3. Wendt A. Social Theory of International Relations. – Cambridge, 2000. – P. 198.
4. Большинство россиян всегда сожалели о распаде СССР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.km.ru/front-projects/belovezhskoe-soglasenie/bolshinstvo-rossiyan-vsegda-sozhaleli-o-raspade-sssr>
5. Выступление Б. Н. Ельцина на церемонии вступления в должность Президента Российской Федерации 10 июля 1991 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prohistory.ru/ru/documents/433>
6. Выступление президента России Владимира Путина на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности 10 февраля 2007 г. [Електронный ресурс]. – Режим доступу: <http://izvestia.ru/news/321595>
7. Грэм Томас. Действия России: первопричины [Електронний ресурс] / Т. Грэм // Россия в глобальной политике. – 2016. – 28 августа.
8. Гудков Л. Проблемы негативной идентификации / Л. Гудков // Мониторинг общественного мнения. – 2000. – № 5. – С. 37.
9. Дубин Б. Запад, граница, особый путь: символика «другого» в политической мифологии современной России / Б. Дубин // Мониторинг общественного мнения. – 2000. – № 6.
10. Киселев И. Ю. Образ государства в международных отношениях и социальное познание / И. Ю. Киселев // Вопросы философии. – 2003. – № 5.
11. Киселев И. Ю. Динамика образа государства в международных отношениях / И. Ю. Киселев, А. Г. Смирнова. – СПб., 2006.
12. Киселев И. Ю. Образ государства как фактор принятия внешнеполитических решений / И. Ю. Киселев, А. Г. Смирнова // ПОЛИС. – 2004. – № 4.
13. Кортунов С. В. Национальная идентичность: постижение смысла / С. В. Кортунов. – М.: Аспект Пресс, 2009. – 586 с.
14. Малинова О. Тема прошлого в риторике президентов России / О. Малинова // Pro et contra. – 2011. – Май–август. – С. 106–122.
15. Медведев Д. А. Россия, вперед! [Електронний ресурс] / Д. А. Медведев. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/news/5413>

16. Международная безопасность [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.levada.ru/2016/07/12/mezhdunarodnaya-bezopasnost/>

17. Послание Президента Российской Федерации Федеральному Собранию от 24 февраля 1994 года «Об укреплении российского государства (основные направления внутренней и внешней политики)» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://prohistory.ru/ru/documents/320>

18. Послание Президента Российской Федерации Федеральному Собранию Российской Федерации от 23 февраля 1996 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://prohistory.ru/ru/documents/410>

19. Послание Президента Российской Федерации Федеральному Собранию Российской Федерации от 6 марта 1997 г. «Порядок во власти – порядок в стране (О положении в стране и основных направлениях политики Российской Федерации) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://prohistory.ru/ru/documents/411>

20. Послание Президента Российской Федерации Федеральному Собранию от 30 марта 1999 г. «Россия – на рубеже эпох» (О положении в стране и основных направлениях политики Российской Федерации) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://prohistory.ru/ru/documents/215>

21. Послание Президента Российской Федерации Федеральному Собранию Российской Федерации от 18 апреля 2002 г. «России надо быть сильной и конкурентоспособной» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://prohistory.ru/ru/documents/414>

22. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации (25 апреля 2005 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>

23. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации (26 апреля 2007 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24203>

24. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации (5 ноября 2008 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/1968>

25. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации (12 ноября 2009 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/5979>

26. Послание Президента Федеральному Собранию (12 декабря 2013 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/19825>

27. Послание Президента Федеральному Собранию (4 декабря 2014 г.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/47173>

28. Почему мы не любим Америку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.levada.ru/2016/04/25/pochemu-my-ne-lyubim-ameriku/>

29. Путин В. В. Россия и меняющийся мир [Електронний ресурс] / В. В. Путин. – Российская газета. – 2012. – 27 февраля. – Режим доступу: <https://rg.ru/2012/02/27/putin-politika.html>

30. Распад СССР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.levada.ru/2016/04/19/raspad-sssr/>

31. Торкунов А. В. Трудная дорога к партнерству. Российско-американские отношения после «холодной войны» [Електронний ресурс] // Свободная мысль. – 2004. – 4. – Режим доступу: <http://www.torkunov.mgimo.ru/s-misl.php>

32. Тренин Д. «Для США Россия – забияка, терроризирующий свой околоток» [Електронний ресурс] / Д. Тренин // Россия в глобальной политике. – 2016. – 11 июля. – Режим доступу: <http://www.globalaffairs.ru/global-processes/Dlya-SShA-Rossiya-zabiyaka-terroriziruyuschii-svoi-okolotok-18273>

33. Что услышали участники ПМЭФ в выступлении Путина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/russian/features/2016/06/160617_putin_st_pete_forum_europe

References

1. Dina, Moulioukova. Dialectic Relation between Foreign Policy and Russian National Identity [Elektronniy resurs] / Miami-Florida European Union Center of Excellence. – Vol. 11, No .9. – June 2011. – Rezhim dostupu: http://aei.pitt.edu/33486/1/Moulioukova_RussianIdentity_110600.pdf

2. Hopf, T. Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Politics, Moscow, 1955 and 1999 / Ted Hopf. – Ithaca, New York: Cornell University Press, 2002. – 299 p.

3. Wendt, A. Social Theory of International Relations [Elektronniy resurs] / A. Wendt – Cambridge, 2000. – 452 p. – Rezhim dostupu: <http://www.guillaumencaise.com/wp-content/uploads/2013/10/Wendt-Social-Theory-of-International-Politics.pdf>

4. Bolshinstvo rossiyan vseгда sozhaleli o raspade SSSR [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.km.ru/front-projects/belovezhskoe-soglashenie/bolshinstvo-rossiyan-vseгда-sozhaleli-o-raspade-sssr>

5. Vyistuplenie B. N. Eltsina na tseremonii vstupleniya v dolzhnost Prezidenta Rossiyskoy Federatsii 10 iyulya 1991 goda [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://prohistory.ru/ru/documents/433>
6. Vyistuplenie prezidenta Rosii Vladimira Putina na Myunhenskoy konferentsii po voprosam politiki bezopasnosti 10 fevralya 2007 g. [Elektronniy resurs] – Rezhim dostupu: <http://izvestia.ru/news/321595>
7. Grem, Tomas. Deystviya Rossii: pervoprichiny [*Russia's actions: the causes*] [Elektronniy resurs] / T. Grem // Rossiya v globalnoy politike. – 2016. – 28 avgusta. – Rezhim dostupu: <http://www.globalaffairs.ru/global-processes/Deistviya-Rossii-pervoprichiny-18325>
8. Gudkov, L. K probleme negativnoy identifikatsii [*About the problem of negative identification*] [Elektronniy resurs] / L. Gudkov // Monitoring obschestvennogo mneniya. – 2000. – № 6. – Rezhim dostupu: <http://ecsocman.hse.ru/data/685/930/1219/06gudkov-35-44.pdf>
9. Dubin, B. Zapad, granitsa, osobyiy put: simvolika "drugogo" v politicheskoy mifologii sovremennoy Rossii [*The West, border, special way: symbolism the "other" in the political mythology of modern Russian Federation*] [Elektronniy resurs] / B. Dubin // Monitoring obschestvennogo mneniya. – 2000. – № 6. – Rezhim dostupu: <http://ecsocman.hse.ru/data/483/949/1219/06dubin-25-34.pdf>
10. Kiselev, I. Yu. Obraz gosudarstva v mezhdunarodnyih otnosheniyah i sotsialnoe poznanie [*The state's image in international relations and social cognition*] // Voprosyi filosofii. – 2003. – № 5.
11. Kiselev, I. Yu. & Smirnova, A. G. (2006) Dinamika obraza gosudarstva v mezhdunarodnyih otnosheniyah [*The dynamics the state's image in international relations*] / I. Yu. Kiselev, A. G. Smirnova. – SPb.
12. Kiselev, I. Yu. & Smirnova, A. G. Obraz gosudarstva kak faktor prinyatiya vneshnepoliticheskikh resheniy [*The state's image is as factor the foreign policy decision-making*] / I. Yu. Kiselev, A. G. Smirnova // POLIS. – 2004. – № 4. – S. 116–125.
13. Kortunov, S. V. (2009) Natsionalnaya identichnost: postizhenie smyisla [*National Identity: comprehension of the meaning*] / S. V. Kortunov. – M.: Aspekt Press. – 586 s.
14. Malinova, O. Tema proshlogo v ritorike prezidentov Rossii [*History in the President's rhetoric in Russian Federation*] / O. Malinova // Pro et contra. – 2011. – May-avgust. – S. 106–122.
15. Medvedev, D. A. Rossiya, vpered! [*Russia, forward!*] [Elektronniy resurs] / D. A. Medvedev. – Rezhim dostupu: <http://kremlin.ru/events/president/news/5413>
16. Mezhdunarodnaya bezopasnost [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.levada.ru/2016/07/12/mezhdunarodnaya-bezopasnost/>

17. Poslanie Prezidenta Rossiyskoy Federatsii Federalnomu Sobraniyu ot 24 fevralya 1994 goda «Ob ukreplenii rossiyskogo gosudarstva (osnovnyie napravleniya vnutrenney i vneshney politiki)» [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://prohistory.ru/ru/documents/320>

18. Poslanie Prezidenta Rossiyskoy Federatsii Federalnomu Sobraniyu Rossiyskoy Federatsii ot 23 fevralya 1996 g. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://prohistory.ru/ru/documents/410>

19. Poslanie Prezidenta Rossiyskoy Federatsii Federalnomu Sobraniyu Rossiyskoy Federatsii ot 6 marta 1997 g. «Poryadok vo vlasti – poryadok v strane (O polozhenii v strane i osnovnyih napravleniyah politiki Rossiyskoy Federatsii) [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://prohistory.ru/ru/documents/411>

20. Poslanie Prezidenta Rossiyskoy Federatsii Federalnomu Sobraniyu ot 30 marta 1999 g. «Rossiya – na rubezhe epoh» (O polozhenii v strane i osnovnyih napravleniyah politiki Rossiyskoy Federatsii) [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://prohistory.ru/ru/documents/215>

21. Poslanie Prezidenta Rossiyskoy Federatsii Federalnomu Sobraniyu Rossiyskoy Federatsii ot 18 aprelya 2002 g. «Rossii nado byit silnoy i konkurentosposobnoy» [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://prohistory.ru/ru/documents/414>

22. Poslanie Federalnomu Sobraniyu Rossiyskoy Federatsii (25 aprelya 2005 g.) [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>

23. Poslanie Federalnomu Sobraniyu Rossiyskoy Federatsii (26 aprelya 2007 g.) [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24203>

24. Poslanie Federalnomu Sobraniyu Rossiyskoy Federatsii (5 noyabrya 2008 g.) [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/1968>

25. Poslanie Federalnomu Sobraniyu Rossiyskoy Federatsii (12 noyabrya 2009 g.) [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/5979>

26. Poslanie Prezidenta Federalnomu Sobraniyu (12 dekabrya 2013 g.) [Elektronniy resurs] – Rezhim dostupu: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/19825>

27. Poslanie Prezidenta Federalnomu Sobraniyu (4 dekabrya 2014 g.) [Elektronniy resurs] – Rezhim dostupu: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/47173>

28. Pochemu myi ne lyubim Ameriku [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.levada.ru/2016/04/25/pochemu-my-ne-lyubim-ameriku/>

29. Putin, V. V. Rossiya i menyayuschiysya mir [*Russia and the changing world*] [Elektronniy resurs] / V. V. Putin. – Rossiyskaya gazeta. – 2012. – 27 fevralya. – Rezhim dostupu: <https://rg.ru/2012/02/27/putin-politika.html>

30. Raspad SSSR [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.levada.ru/2016/04/19/raspad-sssr/>

31. Torkunov, A. V. Trudnaya doroga k partnerstvu. Rossiysko-amerikanskije otnosheniya posle «holodnoy voynyi» [*Difficult way to the partnership. Russian-US relations after the "Cold War"*] [Elektronniy resurs] // Svobodnaya myisl. – 2004. – № 4. – Rezhim dostupu: <http://www.torkunov.mgimo.ru/s-misl.php>

32. Trenin, D. «Dlya SShA Rossiya – zabyaka, terroriziruyuschiy svoj okolotok» [*For the USA, Russia is rooster terrorizing their vicinity*] [Elektronniy resurs] / D. Trenin // Rossiya v globalnoy politike. – 2016. – 11 iyulya. – Rezhim dostupu: <http://www.globalaffairs.ru/global-processes/Dlya-SShA-Rossiya-zabyaka-terroriziruyuschii-svoi-okolotok-18273>

33. Chto uslyishali uchastniki PMEF v vyistuplenii Putina [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.bbc.com/russian/features/2016/06/160617_putin_st_pete_forum_europe